

РЕЗЮМЕ. Мақолада таълим тизимида ва ижтимоӣ ҳаётда Ҳадислардан фойдаланишнинг психологик-педагогик аҳамияти таҳлил қилинган. Шунингдек, Куръони Карим ва Ҳадислар баркамол авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялашда асосий манабалар сифатидаги ўрни ҳақида фикр юритилган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется психолого-педагогическая значимость использования хадисов в системе образования и общественной жизни. Также обсуждается роль Священного Корана и хадисов как основных источников в духовно-нравственном воспитании совершенного поколения.

SUMMARY. The article analyzes the psychological and pedagogical importance of using Hadiths in the educational system and social life. Also, the role of the Holy Qur'an and Hadiths as the main sources in the spiritual and moral upbringing of a perfect generation was discussed.

JASLARDŲN KÁSIP TAŲLAWINDA TÁSIR ETIWSHI FAKTORLAR HÁM ORTALÍQ

M.A.Matkarimova – *tayanish doktorant*

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedeagogika instituti

Tayanch soʻzlar: faktorlar, kasb tanlash, qiziquvchanlik, qobiliyatlar, moyillik, kasbiy oʻzlikni anglash.

Ключевые слова: факторы, выбор профессии, интерес, способности, склонности, самоопределение.

Key words: factors, choice of profession, interest, abilities, inclinations, self-determination.

Kásipti duris taŲlaw insannŲn baxitli jasawında, jámiyette óz ornına iye bolıwında hám óz mıtájligin aŲlap jetiwinde kórinedi. Hár bir insan óz kásibin toliq meŲgerip, maman qánige bolıp jetilisiwi mámleketimizdiŲn rawajlanıwına gúllep jasawında úlesin qosarı sózsiz. JaslarımızdiŲn kásip iyelewinde hám óz ornın tabıwında ortalıq, tálim-tárbiya, mektep hám ata-ananıŲn ornı ayırıqsha. JaslardıŲn kásip taŲlawı bul - psixologiyalıq process bolǵanlıqtan, olardı belgili bir kásipke baǵdarlawda bir qansha faktorlar tásir etedi, sebebi adamlarda psixologiyalıq processler hám ózgeshelikler hár qıylı boladı. Bul olardıŲn individual-psixologiyalıq ózgeshelikleri menen baylanıslı bolıp, barlıq jaslarda ózligin aŲlap jete bermeydi, óziniŲn qálewlerin toliq aŲlamaǵanlıqtan, ayırımları basqalardıŲn tásirine túsip qalıw jaǵdayları da gúzetiledi. Kórinip turǵanıday kásip taŲlawda jaslarǵa bir neshe ishki hám sırtqı faktorlar tásir etip, olardıńnıŲn shaqqan, alǵır yaki bos bolıwı onın kásip taŲlawǵa bolǵan múnásibetinde de kórinedi.

PikirimizdiŲn dáliyli sıpatında psixologlar A.I.Zelichenko hám A.G.Shmelevlarda kásip taŲlawdıŲn ishki hám sırtqı faktorların bolıp, kásipke tayarlawshı motivaciyalardı kórsetip berdi. Alımlar sırtqı motivaciyalıq faktorlardı úshke bolıp kórsetken: [1:178].

1) Kásip taŲlawda insaŲǵa óz tásirin ótkeretuǵın basımlar – ózgerle tárepinen kórsetiletuǵın usınıslar, másláhátler, jol-jobalar, sonday-aq insaŲǵa tásir etiwshi kino hám ádebiyatlardáǵı qaharmanlar; obyektiv xarakterge iye bolǵan talaplar (watanǵa xızmet etiw, shaŲaraqtıŲn materiallıq jaǵdayı h.t.b).

2) Insanı ózine tartıwshı yaki ózinen uzaqlastırıwshı xızmet túrleri: átirapımızdáǵı adamlardıŲn «sociallıq jetiskelik» etalonlarınıŲn birligi (moda, abıroy h.t.b).

3) Inerciya: Baslanǵısh social roller streotipi.

Al, ishki motivaciyalıq faktorlarǵa - kásiptegi motivacion faktorlar, miynet shárayatına hám kásipten tısqarı imkaniyatlarıdıŲn barlıǵına baylanıslı dep kórsetip ótken. Bul faktorlardan tısqarı kásipke iye bolıwda oqıwshınıŲn bilimi, qábileti, qızıǵıwshılıqları, aldına qoyǵan maqsetleri de áhmiyetli orın tutadı. Hár bir insan ózine jarasa individual ózgesheliklerge iye bolıp olardıǵı psixologiyalıq qubılıslarda hár túrli bolıwın esapqa alıwımız lazı. JaslardıŲn bilimlerde ózlestiriwine itibar qaratqanımda, ayırımları teoriyalıq bilimlerde tez ózlestirse, al bazı birewleri ámeliyat dawamında ańsat hám tez ózlestiredi. Kásip taŲlawǵa kelgende ayırım jaslarımızdiŲn ele bir qararǵa kelmegenligi, aldına qoyǵan maqsetlerin toliq aŲlap jetpegenligi ushın da kásip taŲlawda qıynaladı. Al, bazı birewlerine qaysı kásip iyesi bolsa da báribir, sebebi olar kásip taŲlawdıŲn áhmiyeti haqqında anıq magliwmatlarǵa iye emes.

Kásipler álemin keńnen úyrengen hám kásip taŲlaw bul insanlardıŲn óz táǵdirin belgilew ekenligi haqqında keń kólemli jumıslar alıp barǵan rus alımı E.A.Klimov

óspirimlerdeŲn kásip taŲlawına tásir etiwshi tiykarǵı segiz faktordı kórsetip ótken: [2].

1. Ata-analar hám shaŲaraqtáǵı jası úlkenlerdin ornı. Ata-analar kóp jaǵdaylarda balalarǵa taŲlaw imkaniyatın beredi. SonıŲn menen birge, baladan erkin bolıwdı, juwapkershilikti hám qanday da bir (iniciativa) baslamalar kórsetiwdi talap qıladı. Bazı ata-analar balanıŲn taŲlawına razı bolmasta, rejesin ózgertiwdi hám qayta taŲlaw qılıwdı usınıs qılatuǵın jaǵdaylar da ushırasadı. Kásipti taŲlawda ata-analar kóbinshe óz múnásibetleri menen de tosqınlıq qıladı, sebebi ózleri erise almaǵan xızmet túrlerinde perzentlerin kóriwdi qáleydi. Gúzetiwler sonı kórsetedi, ayırım jaǵdaylarda óspirimler hár qanday oqıw ornına kiriwde olardıŲn pikirine tayanıp, ata-analarıńnıŲn taŲlawına razı boladı.

2. DoslardıŲn tutqan ornı. Úlken klass oqıwshılarınıŲn doslıq qatnası júdá bekkem bolǵanlıqtan, kásip taŲlaw waqtında da olardı shetlep óte almaymız. Kishi topardıŲn kásip taŲlawda da sezilerli tásirin kóriwimiz múmkin, bul ásirese standart pikirleytuǵın, ózgelerge elikleytin hám streotiplerge iye bolǵan, óz ornın taba almaǵan oqıwshılarda ayqın kórinedi. Albette, aqıl menen is kóretuǵın topar ortalıǵındaǵı óz teńlesleri menen qarim-qatnas unamlı nátiyjesin kórsetedi. Dosları menen birge bolıw jámiyettegi normalardı ózlestiriwde, óz «men»in hám ózin húrmet qılıwdı qalıplestiriw ushın kerek. Biraq, óspirimniŲn ulıwmalıq hám joqarı dárejedeǵı narse-hádiyselerdi kóriwi ushın basqalarǵa qarap, ańlamay tákirarlagannan kóre, óziniŲn jeke ózgesheliklerin úyrenip, qaysı tarawda qábiletli bolsa sol tárepke baǵdarlaǵan maqul.

3. Mektepte oqıtıwshılardıŲn ornı. Hár bir oqıtıwshı oqıw processinde oqıwshılardıŲn minez-qulqına, is-háreketlerine qarap, olardıŲn qızıǵıwshılıqların, qábiletlerin, pikirlerin analiz qıladı hám álbette júdá qımbatlı másláhátler beriwı múmkin. Bunnan tısqarı tájiriyebe oqıtıwshılar tárepinen mektepte kásip taŲlaw haqqında usınıslar berilse, naduris pikirler saplastırılса, balada anıq túsiniqlerdeŲn payda bolıwına járdem beredi.

4. Shaxsiy professional rejeler. Bul jaǵdayda rejeler kásipti ózlestiriw basqışındaǵı ideyalardı ańlatadı, bunıŲn ushın qosımsha qurallar kerek boladı. Rejeler insannıŲn aqlına hám tábiyatına qarap dúziledi. Qáte-kemshilikler júzege kelgende, professional rejeni dúziwde járdem beretuǵın qánige menen baylanısw, másláhátler alıw maqsetke muwapıq boladı.

5. Qábiletler. Bul insannıŲn individual psixologiyalıq ózgesheligi bolıp, miynette yaki qanday da bir xızmet túrinde júzege keledi hám onı ámelde paydalanıw jetiskenklikke erisiwdiŲn shárti esaplanadı. Bilim alıw, kónlikpelerdi iyelew processiniŲn tezligi, tereńligi, iyiliwshenligi kúshli qábiletke baylanıslı. Al qábilettiŲn ózi bilim hám kónlikpege kirmeydi. Konlikpeler insan ómiri dawamında rawajlanıwı múmkin. Insan qábiletliginiŲn ózine tánligi tek ǵana akademik jetiskenklik bolmasta, balkim hár bir tarawda úlken

nátıyjelermen de bahalanıwı múmkin. Olar obyektiv ideyalar, sonday-aq, óz-ózin biliwge qaratılğan arnawlı izertlewler járdeminde qalıplestirilip barıladı.

6. Jámiyet tárepinen tán alınıw ushın dawalargerlik dárejesi. Xızmet jolin rejlestirgende, dawalargerlik dárejesi reallıqqa sáykes keliwi zárúr. İnsannıń ishki kóz-qarasları haqıyqıy turmısqa sáykes kelmewi insannıń úmitsizlikke túsiwine, rejeler ózgeriwine hám adamda kútilmegen jaǵdaylar payda bolıwına alıp keledi.

7. Kásip haqqında maǵlıwmatlarǵa iye bolıw dárejesi. Belgili bir kásipke tiyisli maǵlıwmatlardıń buzılmaǵanlıǵına, tolıq emes hám bir tárepleme bolıp qalmawına itibar qaratıw lazım. Kásiptiń tek ǵana sırtqı kórinisine yaki bir tárepine qızıqtırıw úlken qátelege hám awmetsizlikke alıp keliwi múmkin. Mısalı aktyordı saxnada, kinoda kórgenimizde basqa, kúndelikli turmısta basqa. Jurnalistlerde hár kúni telewizion kórsetiwlerde shıǵa bermeydi, on minutlıq xabarlı tayarlaw ushın olar kop jaǵdaylarda maǵlıwmat toplaydı, arxivlerdi qayta isleydi, bir qansha adamlar menen sáwbetlesedi, bunnan tisqari tayarlanǵan maǵlıwmatlar basqa kásiplerleri tárepinen de efirge uzatılıwı múmkin. Belgili bir kásip iyesi qanday isler menen shuǵıllanatuǵınıń biliw ushın jaslar kásipler boyınsha klassifikaciyalanǵan klasslar, túrler, bólimler hám toparlardı úyrenip olar arasındaqı baylanıstı túsiniwi lazım. Ata-analar hám oqıtıwshılardıń kópshiligi, sonday-aq kásipke baǵdarlawshı psixologlar jaslar ushın isenimli maǵlıwmatlar alıwǵa járdem beredi.

8. Meyillik. Meyillikler insandaǵı bos waqıtınıń kóp bólegin sarıplaytuǵın hám ózine unaytuǵın is-háreketlerde

payda boladı. Bular belgili bir qábiletler menen bekkemlenen qızıǵıwshılıqlarda kórinedi.

Ulıwma alǵanda kásip tańlawǵa tásir etiwshi faktorlardı ádette eki toparǵa birlestiremez: subyektiv hám obyektiv. Subyektiv faktorlarda qızıǵıwshılıqlar, qábiletler tiykarınan temperament hám xarakter ayırıqsha ahmiyetli sanaladı. Obyektiv faktorlarda tayarlıq dárejesi (úlgeriwi), densawlıǵı, kásipler álemi haqqındaqı maǵlıwmat dárejesi túsiniledi. Sociallıq xarakter menen obyektiv faktorlar júda tıǵız baylanısta boladı, mısalı ata-analardıń bilim dárejesi, social ortalıq, átiraptaǵılardıń pikirleri [3].

Kórsetilip ótilgen faktorlardan tisqari danıshpan atababalarımızda kásip-ónerli bolıwdıń áhmiyeti haqqında óz shıǵarmalarında aytıp ótken. Ullı enciklopidist alım Ibn Sinonıń pikirinshe adamlar óz tábiyatınan kelip shıǵıp kásip tańlasa maqsetke muwapıq hám hár bir insan ózine tán ózgesheliklerge iye, uqsas insanlar kemnen-kem jaǵdaylarda ushırasadı dep kórsetip ótken. Kayqawısta óziniń «Qabusnama» shıǵarmasında «Eger aqlıń bolsa óner úyren, sebebi ónersiz aql-bassız dene, jansız gewde sıyaqlı.... Háy perzentim, esińde bolsın, ónersiz adam hámıyshe paydasız boladı hám hesh kimge nápin tiygizbes» [1:8].

Juwmaqlap aytqanda joqarıdaǵı pikirlerdi analizlep qarasaq, kásip tańlawda tásir etiwshi bir neshe faktorlardı hám motivlerdiń quramalı process ekenligin, jaslardıń sociallıq hám jeke mıtájliklerine juwap beretuǵın kásipti durıs hám sanalı túrde tańlaw ushın olarǵa kásiplik bilimlerge iye tájiriye qanıgeler járdemi kerek. Yaǵnıy psixologiyalıq-pedagogikalıq járdem, professional másláhátler hám xızmet basqıshlarında izbe-iz ótiwdi dawamlı túrde úyretip barıwımız áhmiyetli dep esaplaymız.

Ádebiyatlar

1. Abduraxmonov F.R., Abduraxmonova Z.E. Kasb psixologiyasi. -T.: 2014, 178-b.
2. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. -M.: «Akademiya», 2004, -S.304.
3. Baygajanova G.K. Faktori, vliyayuchie na professionalnoe samoopredelenie v yunosheskom vozraste. // Nauka i obrazovanie segodnya. 2019, -S.-115.

REZYUME. Maqolada ijtimoiy psixologiyadagi muammolardan biri yoshlarning kasb tanlashi, ulardagi individual xususiyatlar va unga ta'sir qiluvshi faktorlar ko'rib chiqildi. O'spirinlarning kasb tanlashida ota-onalar va o'qituvchilarning o'zni va ijtimoiy muhit haqida so'z yuritilgan.

РЕЗИОМЕ. В статье одной из проблем социальной психологии является выбор карьеры молодыми людьми, их индивидуальные особенности и факторы влияния. Обсуждается влияние родителей и учителей и социальной среды на выбор профессии подростками.

SUMMARY. The article presents one of the problems of social psychology is the choice of a career by young people, their individual characteristics and influence factors. The influence of parents, teachers and the social environment is discussed on the choice of profession by adolescents.

BOLA SHAXSINING KOGNITIV RIVOJLANISHIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA'SIRI

M.A.Norbosheva – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent

Termez davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: kognitiv rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bolalar, raqamli texnologiyalar, raqamli faoliyat, raqamli qurilmalar.

Ключевые слова: познавательное развитие, дошкольники, цифровые технологии, цифровая деятельность, цифровые устройства.

Key words: cognitive development, preschool children, digital technologies, digital activities, digital devices.

Globalashuv jarayoni barcha sohalar va barcha yoshdagilarga o'z ta'sirini o'tkazayotganligi hech kimga sir emas. Zamonaviy axborot asrida inson kompyuter, planshet, smartfon kabi qurilmalar bilan tanishishni erta bolalikdan boshlamogda. Bolalarning ilk yoshdanoq raqamli texnologiyalar, gadjetlar bilan oshno bo'lishi qanchalik foydali yoki zararli ekanligi ko'pchilik mutaxassis (pedagoglar, psixologlar, pediatriklar, fiziologlar)larni o'ylantirmogda. Qaysidir ma'noda bolani rivojlanishiga yordam bermogda deguvchilar bo'lganidek, bola organizmi rivojiga zararli deb qaraydiganlar ham ko'pchilikni tashkil etadi.

Tadqiqotchilar (L.F.Obuxova, G.V.Soldatova, V.N.Shlyapnikov, S.Tisseron, E.O.Smirnova, M.V.Belousova va boshqalar) raqamli texnologiyalarning bolalar uchun foydalanish imkoniyatlari mavjudligining bir qator obyektiv sabablarini ta'kidlashmogda.

Tadqiqotchilar fikricha, go'dakligidanoq bolaga - kompyuter qurilmalaridan foydalanish jarayonini sezilarli darajada soddalashtirilgan sensorli ekran o'yinchoqlar olib berish, ota-onalar va kattalar o'zlarining qurilmalariga kirish zarurligini sezadigan va yosh avlodga o'rnak bo'ladigan xulq-atvor odatlarini namoyon qilish orqali imkoniyat yaratayotganligini aytishmogda.

Raqamli qurilmaning bola uchun jozibadorligi uni "ota-onaning ajralmas yordamchisi"ga aylantiradi, chunki u bolaga qulayligi, chalg'itishi va rivojlanishi uchun universal vosita, har qanday yoshdagi bolalar uchun ko'ngilochar va ta'lim tarkibini rivojlantirish, 3 yoshgacha bo'lgan bolalarga smartfonlar uchun ilovalar mavjudligi bunga misol bo'la oladi.

Turli yoshdagi bolalar tomonidan raqamli qurilmalardan foydalanish ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar, jumladan,